

3. М. ТЕРЛАК

ВАРІАНТНІ ЗВ'ЯЗКИ ЯКІСНИХ ПРИКМЕТНИКІВ

Семантико-синтаксичні властивості ряду прикметників зумовлюють появу при них двох або більше залежних компонентів з одним і тим же значенням. Характерною особливістю таких паралельно функціонуючих конструкцій є їх взаємозамінність, що криє в собі неабиякі можливості стилістичного урізноманітнення тексту.

Одним із випадків реалізації варіантного зв'язку якісних прикметників є паралельна поява при них залежної словоформи в давальному відмінку і сполуки «для + род. відм.». При цьому ознака, виражена прикметником, уточнюється вказівкою на особу або предмет, по відношенню до яких проявляється або має силу дана ознака, напр.: «Отчизни *дорога вам кожна стежка й смужка*» (М. Рильський); «Народ ніяк не стане няньчитись з таким, який йому чужий» (П. Тичина); «Чоловік і син — *чужі для неї люди*. Це відчула вона особливо гостро зараз» (А. Шиян).

Варіантна сполучуваність прикметників дає змогу уникнути повторення однотипних конструкцій і тим самим увиразнити висловлювану думку: «*Для наступних поколінь* лишив своє правдиве і гнівне слово про *чужих народів* педагогів Іван Франко» (Ю. Мартич).

Однак далеко не всі прикметники допускають варіантну появу залежних компонентів, а в ряді випадків спостерігається занепад одного із варіантів при активному функціонуванні другого. Спостереження показують, що між давальним відмінком і родовим з прийменником *для* у сполученні з прикметником має місце своєрідна конкуренція, що проявляється у виборі залежних компонентів. Так, для прикметників *потрібний, властивий, притаманний, чужий, рідний, любий, дорогий, милий, страшний, невисисний*, при можливості варіантного зв'язку, типовою є поява залежного слова в формі давального відмінка. Напр.: «*Людям потрібне* лише те слово художника, яке чарує, яке бентежить, яке здатне сколихнути і серце, і розум» (О. Гончар); «Трохим Іванович розсміявся якимсь дивним, колючим, *не властивим йому* сміхом» (А. Шиян); «Дивився він на весь навколишній світ з *притаманним* тільки дітям щирим подивом наче не вірив у те, що бачив» (Ю. Збанацький); «О вулиці, *мені з дитинства рідні*, я шлю уклін вам піснею й чолом!» (В. Сосюра); «Білі каштани, світлі вогні, де не бував я, — *любі мені*» (А. Малишко); «Якщо ти любиш і вірно любиш, все дороге тобі в житті» (М. Нагнибіда); «Навіть цей мертвохолодний малюнок дрімотного зимового поля був *милий* Любиному *серцю* своєю суворою красою» (В. Бабляк) та ін.

Такі прикметники, як *близький, симпатичний, ворожий*, вступають у зв'язок тільки з формою давального відмінка іменника, напр.: «Всякого ж, *хто нашої справі ворожий*, сонце хай спалить, повергне народ» (П. Тичина).

У свою чергу прикметники *приємний, необхідний, корисний, цікавий, цінний, зайвий* при можливості варіантного зв'язку віддають перевагу прийменниковій сполуці «для + род. відм.», напр.: «Ось яскрава синька, швидко розчинившись, погасила пурпурові барви, надала воді волошкового відтінку, густого-густого, *приємного для людського ока*» (Ю. Збанацький); «Месницький азарт, жага руйнування, хай сто раз вони вмотивовані, але хіба такі сили створювали коли-небудь щось вартісне, *цінне для всіх?*» (О. Гончар).

У минулому із залежною словоформою в давальному відмінку сполучались і прикметники *обов'язковий, звичайний, спільний*, однак сполука «для + род. відм.» поступово витіснила її, пор.: «З якого права інтелігенція робитиме свої бажання *обов'язковими народів?*» (Б. Грінченко) і «В інтересах суспільства державою встановлюються юридичні норми, які є правилами, *обов'язковими для всіх громадян*» (Юридич. довідник).

Слід відзначити, що характер сполучуваності прикметників, які виступають у ролі присудка, залежить не тільки від їх семантико-синтаксичних властивостей, а й від семантико-синтаксичних властивостей відповідного дієслова-зв'язки. Це особливо відчутно тоді, коли в приад'єктивній позиції виступає залежна словоформа в давальному відмінку. Остання і стає можливою у ряді випадків лише при наявності відповідного дієслова-зв'язки, напр.: «*Не здававсь мені величним* той завзятий, пишний лицар» (Леся Українка); «Відповідь

і особливо сміх неприємно вразили Максима. Хлопець одразу *здався йому несерйозним, нецікавим і навіть насторожував*» (В. Козаченко).

Прикметники, які керують давальним відмінком іменника при матеріально не вираженій (нульовій) зв'язці, в кількісному відношенні становлять невелику групу. Натомість інтенсивно розширюється коло слів, здатних приєднувати сполуку «*для + род. відм.*», причому більшість із них не може безпосередньо сполучатися з залежною словоформою в давальному відмінку. Це прикметники, які характеризують предмет у плані його внутрішнього змісту, його відповідності—невідповідності чомусь (*актуальний, проблемний, складний, новий, ідеальний, правомірний, традиційний, органічний, знаменний, критичний, важливий, значний, екзотичний, казковий, закономірний, загадковий, небезпечний, безплатний, загальний, типовий, специфічний, характерний, зовнішній, авторитетний, нормативний, другорядний, абсолютний і та ін.*), напр.: «Широке використання в історичних піснях знаходять *традиційні для фольклору засоби художнього зображення*» (Істор. пісні); «В Скальному сталася досить прикра й *загадкова для Форста подія*» (В. Козаченко).

Можливість варіантного зв'язку деяких прикметників залежить від семантики головного або залежного компонентів. Так, прикметники *необхідний, потрібний, корисний, зайвий* не здатні безпосередньо сполучатися з абстрактними іменниками, тому, коли в сполуку «*для + род. відм.*» входить абстрактний іменник, зокрема з обставинним значенням, заміна її відповідною словоформою у давальному відмінку стає неможливою: «У човнах було все *потрібне для довгої мандрівки*». (О. Досвітній).

Прикметник *дорогий* допускає варіантну появу залежних компонентів, коли він виступає зі значенням «такий, котрим дорожать; який має велике значення; необхідний, потрібний» і «милий, любий, близький серцю» пор.: «*Нам тепер кожен новий прихильник дуже дорогий*» (Б. Грінченко) і «Та навіть болем ти *для мене дорога*, моя минувшина» (П. Воронько); «Соломіє, коли бажаєш, коли хочеш, будь моєю. Ти дуже *дорога мені*» (М. Стельмах) і «Він дивиться в її глибокі, темні, такі *дорогі для нього очі...*» (А. Шиян). Але в значенні «такий, якого продають і купують по високій ціні; який потребує занадто великих витрат» нормативною для прикметника *дорогий* є сполука «*для + род. відм.*», напр.: «У капіталістичному світі предмети першої необхідності занадто *дорогі для простої трудящої людини*».

Ігнорування особливостей сполучуваності прикметників інколи призводить до помилок у їх вживанні. З погляду граматичної стилістики ненормативним є таке, наприклад, речення: «Ім'я великого Леніна *дороге і близьке для всіх радянських людей, для всього прогресивного людства*», оскільки в однорідному ряду вжито прикметники, які по-різному пов'язуються з залежними компонентами. Так, прикметник *дорогий* допускає при собі варіантну появу залежних компонентів (*дорогий кому і дорогий для кого*), а прикметник *близький* — тільки *кому*. Тому обидва слова можуть мати спільний залежний член тільки у формі давального відмінка: «Ім'я великого Леніна *дороге і близьке всім радянським людям, усьому прогресивному людству*».

Ненормативною є конструкція «Моделі односкладних конструкцій з орудним суб'єкта *характерні розмовному стилю і мові художньої літератури*», оскільки в сучасній українській літературній мові з прикметником *характерний* поєднується тільки сполука «*для + род. відм.*».

Знання сполучувальних можливостей прикметників, таким чином, сприяє підвищенню культури усного і писемного мовлення.